

Бојан Савић Остојић

ПИШИ САМО КАД СЕ УМОРИШ ОД ГЛЕДАЊА

Уз *Дневник Жила Ренара*

Највећи проблем с грађом коју овај фељтон проблематизује јесте у томе што јој, у проучавању, теоретичари најчешће приступају као књижевним, дакле, завршеним делима. На тефтер нађен после смрти аутора гледа се као на роман на којем се радило годинама; текст се сматра коначним и третира као свето писмо. Тако је можда природно, али је уједно најлакше. Ни статус аутора, који је у таквом рукопису од старта хибрид, проблематична творевина, као ни његова интенција, уопште се не доводе у питање. У највећу заблуду над овим текстовима западају теоретичари „чисте књижевности“ склони опасно лабавим читавањима, попут Бланшоа који је с нама поделио своје опаске поводом Жубера¹ или Сартра који је у сличном маниру сањарио над *Дневником Жила Ренара* („Он је створио књижевност тишине“).² Сви који пренебрегавају материјални аспект оваквог дела и уместо тога се баћу његовом суштином боље да се спакују на први авион и врате кући, нема потребе да отварају уста. Свеске нису место за вежбање опскурне реторике, већ изазов за пипаву вештину књижевног археолога. Таквом копању ови љубитељи концепата свакако нису наклоњени.

Осим што најпре треба узети у обзир особену материјалност свезака и (у уводу већ потцртану)³ несводивост рукописне стране на штампану, док их читамо, осим аутора, у сваком тренутку морамо имати у виду још неколико инстанци које компликују интерпретацију и без којих се свеске уопште не могу разумети: то су наследник и приређивач. Често се могу срести у истој особи, али то је пре изузетак него правило. Пошто су и то двоје нужно у игри, степен њиховог ауторства у делу се повећава. Најпре, сасвим је извесно да наследник, или онај који је свеске нашао, приређивачу неће предати непрочитан рукопис (осим ако није она најдрагоценија врста посредника, аналфабета). А сви знамо, и за то нам не треба постструктурализам, колико обично читање може да промени текст, нарочито ако је, у случају наследника или наследнице, пристрасно. Довољно је да оно што му не импонује дискретно уклони. И шта му покојна инстанца може? Закон је на његовој страни. Приређивач, ако у таквом колу и успе да дочека свој ред, колико год био професионалан, ипак је човек и самим тим болује од сопствених предрасуда и недостатака. На крају, колико год био методолошки објективан, и он ће прибећи активном читању и интерпретацији ижврљане стране коју ће преживати за словослагача. Укратко, кад год се, сањарећи, зауставимо

¹ Бојан Савић Остојић, „Жозеф Жубер или сеизмографија мисли“, *Поља* бр. 524, 2020: одељак „Легенда о писцу без књиге“, стр. 178–189.

² Jean-Paul Sartre, *Situations*, t. I, „L'homme ligoté“, 1947.

³ Бојан Савић Остојић, „Тефтери, албуми, рушевине“, *Поља* бр. 522, 2020, стр. 58–64.

над неким од чувених тефтера, довољно је да се сетимо да досад ниједан није изашао у интегралном облику и да то није случајност. Свеске које имамо срећу да читамо само су мање-више умешно препричане изворне купусаре.

На пример, када се у Ренаровом *Дневнику*, о којем ћемо данас говорити, нађемо над једном страницом прошараном убојитим афоризмима, уместо да одмах подразумевамо како је аутор изворно језговит, боље би било да се запитамо шта су све приређивач и наследник с тих страница избацили и претворили у белине (које нас, из неког разлога, фасцинирају). За неке свеске би, вала, било поштеније да су штампане као дневници затвореника у Гвантанаму: с црним тракама на месту изостављених, неумесних речи. Приређивачко-наследничке тимове који се баве свескама углавном чине они цензори који, при својим интервенцијама, примењују једну традиционалнију технику. Погодили сте: није белило него цепање.

И је ли Ренаров *Дневник* дневник или свеска? Уместо директног одговора, покушаћу да ова два појма додатно нијансирам. Главна разлика између дневника и свеске јесте у тајмингу бележења. Узмимо да је за обе форме основна јединица дан. Док дневничар, у принципу наклоњен сумама, бира један тренутак за записивање, претежно час када је дан већ готов, свескописац се не либи да бележи у свако доба. Ако због тога у дневнику сваки дан има свој идентитет, црвену нит која спаја све догађаје у њему, дотле је дан у свесци поцепан на тренутке бележења. Због тога у њој владају оне драгоцености које картезијанци називају неравномерност и контрадикција, а из истог разлога један комад може лакше да се издвоји из изворног дана и претвори у фрагмент, без времена и места.

Дневник Жила Ренара (1864–1910) могао би да се подведе под обе категорије. Он обилује и сумама и успутним крокијима, и белешкама с ногу и онима које су натанане писане за радним столом. Ове две динамике се непрекидно преплићу и управо се то нама, у облику у којем је *Дневник* објављен, чини као највећа оригиналност ове књиге.

Али ко је Жил Ренар и како то да ниједан ред тог сто година старог *Дневника* досад није преведен код нас? (Ко зна одговор на друго питање, нека се слободно јави.) Иако је у књижевни свет ступио романом *Écornifleur*, 1884 (преведен на српскохрватски као *Гошован*: Цепна књига, Сарајево, 1958), Ренар ће се у наставку каријере отворено определити против овог књижевног рода. По мом мишљењу, а што се у његовом *Дневнику* најбоље види, он се као писац одвећ рано (и одвећ орно) определио за посматрање да би се могао убеђено посветити главној романсијерској заврзлами: измишљању. Десет година након *Гошована*, Ренар објављује своје ремек-дело, *Poil de Carotte* (преведено на српскохрватски као *Руђан*: Зора, Загреб, 1959). Ова збирка аутобиографских приповедака, у дефинитивном облику објављена 1902, вероватно је прва дечја књига у којој је мајка главни негативац. (Добро, де, изузмемо ли *Дејше* Жана Валеса, роман објављен 1879.) Госпођа Лепик, грађена по узору на Ренарову мајку, користи сваку прилику да свог најмлађег сина, познатог по надимку Руђан, психички сатре и понизи. Ако је неко с децом гледао (лош) цртаћ *Carrot Top*, несрећно преведен код нас као *Шарипарейко*, нека зна да је то веома ушећерена адаптација ове свирепе а ведре

сликовнице, коју је Ренар иначе, као прогресиван педагог за своје време, посветио управо својој деци, Фантеку и Баји. *Риђан* ће доживети и своју позоришну адаптацију 1900, која ће аутора прославити у Паризу и Америци, и уз још неколико комада (*Уживање у расијанку*, *Хлеб брачној ђара*), те збирку скица на теме из флоре и фауне (*Histoires naturelles*, 1899; *Природојисци*) заокружити његов опус. *Дневник* је почео да води 1887, наводно под утицајем дневника браће Гонкур и водио га је до смрти. Овај сеоски газда и екстремни левичар, антиклерикалног и антимилиитаристичког опредељења, а уз то по породичној линији начелник општине Шитри у Бургоњи и члан Академије Гонкур, умро је 1910. у 46. години, од артериосклерозе.

Дневник Жила Ренара појављује се први пут између 1925. и 1927. године, у петотомном издању, у редакцији Анрија Башлена (издавач: Бернуар). Године 1935. друго, истоветно издање излази код Галимара и открива га широкој публици. Напослетку, на педесетогодишњицу Ренарове смрти, 1960, Библиотека „Плејада“ објављује његова сабрана дела, а међу њима и *Дневник* у једном тому. Рукопис је, према Башлену, садржао „54 картонске свеске, које је аутор сам нумерисао од 1 до 53, при чему из неког разлога постоји свеска 18bis. Најмање, од 1887. до 1891, садрже већином по 32 странице и углавном су намењене ношењу. Што се тиче наредних свезака, оне су дуже, шире и дебље; ниједна не садржи мање од 300 страна, а неке чак прелазе 400“.⁴

Велико интересовање код савременика Ренаров *Дневник* изазвао је пре свега пасажима посвећеним књижевном животу. Како је аутор 1907. постао члан Академије Гонкур и умро релативно млад, може се претпоставити да је добар део његових савременика, ако је успео да преживи рат, имао прилику да с малим одлагањем сазна шта је покојни Риђан мислио о њима. Иако у овим монденским скицама има много личних опаски, кроз које често провејава нескривена завист, најупечатљивије међу њима јесу оне у којима се аутор постепено профилише као концизни посматрач. У тренуцима кад га је окруживала гужва, Ренар као да је вежбао стратегију усавршену у *Природојисцима*: да човека сведе на једну одсечну синтагму, као да саставља малу књижевну карикатуру (коју, авај, не сме на лицу места да прода моделу с обзиром на то колико је истинита). На пример, за Пола Клодела, с којим вечера, каже: „Има ретку длаку и гледа те испод ока. Душа му слабо вари“ (1900). Мајстор је кафанске дедукције: „Ростан је тако слабог здравља да ће људи увек оклевати да признају да нема талента“ (1896). Самопосматрање је такође веома важна стратегија, а у овом жанру се тиче односа у књижевним клановима. Ренар, на срећу по нас, ту себе не штеди: „Оно што ме спречава да се дивим Баресу јесте чињеница да је само неколико година старији од мене“ (1894).

Сваки аспект Ренаровог *Дневника* тражи различитог читаоца. И зато је тешко из њега изабрати одломке по било ком кључу осим оног који је ултрасубјективан. Монденски аспект намењен је познаницима и кафанским историчарима међу књижевницима, којих има у свако доба. Посвећен сусретима и портретима, овај део највише личи на

⁴ Léon Guichard, „Note sur le texte et le manuscrit du Journal“, стр. XXII: Jules Renard, *Journal 1887–1910*, Bibliothèque de la Pléiade, 1960.

класичан дневник. (Пјер Леото, други познати француски дневничар, отворено признаје да је прескакао „природописе“, будући да га није занимала збирка пишчевих бележака, пре свега тражећи где Ренар њега спомиње: био је напослетку разочаран фреквенцијом свог имена.)⁵ Други аспект, по којем се Ренаров *Дневник* у Француској прославио, јесте чињеница да је он, попут Жуберових *Свезака*, великим делом збирка досетки, чија је повремена мизантропија у складу с великим моралистима попут Ларош-фукоа и Лабријера (на којег се Ренар у својим портретима сељака отворено угледао). Тог гномског Ренара имао сам прилике да пазарим на бувљаку у Лозани у једној швајцарској компилацији из четрдесетих. Кад се на једној страници густо поређају доскочице које обичан Француз може да цитира до бескраја на својим веселим аперитивима, *Дневник* ипак изгуби на тродимензионалности; и зато могу мирно да кажем: срећа што Ренар није успео (или стигао) да за живота објави књигу афоризама. (Књигу нисам понео у Србију јер је превише мирисала на сир.)

Напослетку, по мојој лествици, трећи ниво Ренарових записа посвећен је чистим описима природе и људи. У таквим белешкама, где сâм себе дефинише као „војера природе“, ја лично видим највећи домет овог дневника. Скице, ухваћене најчешће у ходу, без сувишне елаборације, на пример, о петловима који су се потукли намртво име јер су кукурикали у исто време, о зецу кога нервира звук листа који пада, или о врби с фризуром Алфонса Додеа, звуче као да само унутар оваквог тефтера као целине могу опстати, да се не могу тек тако, без шавова, пресадити другде. Подсећају ме у исти мах на светле тачке других свезака: на дуге Колриџове партије са шетачких тура, на Жуберове брзопотезне карактеризације, па и на Хандкеове маничне описе јутарњег погледа с прозора, или Кафкине језгровите описе гестова код непознатих... (Стађу јер могу унедоглед.) Укратко, ти пасажии, лишени и књижевних и биографских алузија, у којима рука само преноси оно што око уочава, намењени су управо љубитељу свезака самих, не дневника. Јер ако у дневнику аутор на свакој страници једва чека да викне „Ја!“ (како уосталом почиње Гомбровичев *Дневник*), дотле се у најбољим свескама „Ја“ претвара у сведока света, у понизну емулзију на којој ће се околне боје оцртати, у осетљиво место које сву своју сензибилност користи да се преда спољним импулсима. Такву расположивост је можда најбоље сажео Петар Вјаземски: „Ја сам само свеска где живот игра улогу писца.“ А Ренар би, из призме својих „природописа“, могао да му одговори: „Ја сам створен само да слушам и гледам како живи земља“ (9. јул 1896).

Уз то би се могли побројати и лични, односно породични аспект *Дневника*, дирљиви и у исти мах одрешити портрети Ренарових родитеља који су обоје несрећно настрадали, као и партије у којима аутор размишља о самој улози свог дневника. Али иза свих ових грубо оцртаних аспеката стоји константна Ренарова жеља да се непрекидно, и кад је скрхан и кад је ведар, дистанцира од ситуације у којој се налази, да при свакој врсти емоције задржи довољно присебности да прибележи једну убедљиву реченицу, као да ће га она спасити, као да само тако може да „осети живот у сваком тренутку“ (19. април 1899). У том је смислу индикативно кад, после очеве смрти, напише: „Не може се плакати и мислити, јер свака мисао упије по једну сузу“ (26. јун 1897).

⁵ Paul Leautaud, *Journal littéraire*, 16. мај 1928. (Извор: <https://leautaud.com/bachelin-renard/>)

Све ово сугерише да је свака компилација бележака по тематском кључу непотпуна и да је Риђанов *Дневник* неопходно имати на изворних 1400 страница Плејадиног издања.

Е сад, вратимо се на почетак: колико је то издање *цело*? Леон Гишар, један од уредника, у свом предговору даје потпуно другачији поглед на ову тад (1960) већ славну књигу. Наиме, након смрти Ренарове удовице, Мари (коју муж у *Дневнику* најчешће назива Маринет), приређивач првог издања, Башлен, објавио је књигу под насловом *Неколико геџаља који би моили разјасниџи једно дело Жила Ренара* (1938). У њој је открио, или пре дао да се наслути обим интервенција које су на рукопису извршили удовица и он лично. За онога ко се у *Дневнику* заљубио у Ренарову педантност отрежњујуће ће деловати истински изглед његове рукописне странице: „Све свеске су испуњене, ако се добро сећам“, каже Башлен, „веома раштрканим рукописом, за разлику од рукописа које је Ренар сам припремао.“⁶ То већ мирише на приређивачку чистку и уклањање делова који се сматрају сувишним. Увек је забавно шта се у којем добу у раду на рукописима сматрало сувишним, па нас, сва срећа, други приређивач не лишава увида у укус првог: „Башлен је“, пише Гишар, „из *Дневника* избацио све белешке које је Ренар касније искористио у својим књигама, а нарочито оне које су се тицале његовог села.“⁷ Приватност пре свега. Гишар с правом истиче да је Ренаров читалац тиме остао лишен „поучног упоређивања између прве руке и дефинитивног текста“.⁸ Осим тога, према сведочанству Пола Леотоа, Башлен му је признао да је, током тих прелиминарних корекција, „доста имена“ заменио са „он“ или „она“: „Где год пише *они*, ја сам одговоран.“⁹

Али онда на тапет долази удовица Ренар, звана Маринет. Башлен признаје да она у старту није била наклоњена објављивању *Дневника*. По Леотоу, Башлен се прилично расправљао с наследницом за време свог рада. „Башлен ми каже чак“, пише Леото, „да су се њих двоје посвађали, да ју је отерао у три лепе и да с њом више не разговара, управо због рада на копијама“.¹⁰ И према Гишару и према Леотоу удовица је заслужна за уклањање великог броја записа о Ренаровом окружењу, будући да су ти књижевници, новинари и активисти у тренутку објављивања *Дневника* били живи. Неодољив је портрет ове жене који читаоцу пружа први Ренаров приређивач, најпре због тога како третира наследницу једног вредног рукописа, а потом и због стереотипног закључивања о женској природи. „Госпођи Ренар“, пише Башлен, „није било нарочито стало до књижевности нити до тога шта ће о њеном мужу рећи поколења. Једном приликом кад сам је посетио, мирно ми је признала да је уништила све његове исечке из новина које је годинама чувала. Волела је мужа, веровала је у њега, била је срећна и поносна, али уопште није имала слуха за његову уметност.“¹¹

⁶ Léon Guichard, нав. чланак, исто.

⁷ *Исџо*.

⁸ *Исџо*.

⁹ Paul Leautaud, нав. дело, 28. новембар 1927.

¹⁰ *Исџо*, 15. фебруар 1927.

¹¹ Léon Guichard, нав. чланак, стр. XXII.

Али ствар не би била занимљива да удовица није отишла корак даље. Сачекала је да изађе штампан *Дневник*, па је све необјављене пасаже уништила, а потом је, према сведочанству одговорног уредника првог издања, спалила све педесет четири Ренарове свеске. И тако је Ренаров *Дневник* у потпуности остао без оригинала. Једини поуздани изворник овог дела данас је прво издање, 1925–1927. Другим речима: оно што су наследница и приређивач одобрили да из Ренарових свезака буде објављено.

Зашто је удовица спалила *Дневник*? Па то могу да нађуше и врапци, није потребно да студирају књижевност. Преносим Леотоову верзију. „Ренар је имао две-три ванбрачне везе. Све је забележио у *Дневнику*, чак и састанке, са свим детаљима својих љубавних ужитака, чак и оним најсочнијим (...). Кад је гђа Ренар, на Башленову иницијативу, отворила свежањ тих папира да их прочита заједно с Башленом, први пут се сусрела с тим; то је за њу било веома болно откриће. У том стању духа је спалила све што је преостало од *Дневника* након Башленове редакције. Јутрос сам рекао Дефуу: то умногосте ублажава њен чин.“¹²

И тако је оригинал нетрагом нестао. Или ипак није? Гишар сугерише да је удовичин аутодафе преживела једна „интегрална копија“, коју је начинио Анри Башлен. Истрага новинара Андреа Бијија, спроведена 1954 у *Фијароу*, показала је да је Башлен наводно направио препис Ренарових свезака пре него што их је удовица спалила. „Али ко ће“, пита се Гишар, „имати стрпљења и среће да ту копију ископа, следећи неизвесни траг папира које је за собом оставила Башленова удовица, а који се можда налазе међу рукама неког наследника коме не пада на памет колико би за француску књижевност били важни папири у његовом поседу.“¹³ Копија, папир, наследник, књижевност: како у једну реченицу ставити све термине који су кључни за судбину тефтера.

Колико је онда објављено од „укупног *Дневника*“? „Башлен рачуна у себи“, пише Леото, „и каже: Чини ми се, пола.“¹⁴ С обзиром на то да је од мршавих нада Леона Гишара прошло шездесет и кусур година, и да умножене свеске нису испливале, можемо мирно рећи да интегрални рукопис никада неће бити пронађен. Али будући да и поред свега тога Риђанов *Дневник* ужива статус ремек-дела, не би било лепо од нас да се не захвалимо и доброј Маринети и Анрију Башлену што им је уопште пало на памет да га објаве у облику у којем нам је познат. Без њих не би био то што јесте.

---

¹² Paul Leautaud, нав. дело, 27. јун 1939.

¹³ Léon Guichard, нав. чланак, стр. XXIII–XXIV.

¹⁴ Paul Leautaud, нав. дело, 28. новембар 1927.